

Vilinskij, Sergej G.

Život Petka Jur. Todorova : stručný přehled jeho literární činnosti

In: Vilinskij, Sergej G.. *Petko Jur. Todorov : (život a dílo)*. Brno: Filozofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1933, pp. [8]-33

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118803>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I.

Život Petka Jur. Todorova. Stručný přehled jeho literární činnosti.

Ve východním Bulharsku, na jihovýchod od Velkého Trnova, uprostřed balkánských hor leží malé město Elena. Ač malá, má Elena značný význam v dějinách novodobého Bulharska, poněvadž jest rodištěm mnoha slavných lidí, ba i budovatelů „nového Bulharska“. Stačí uvést jen jména metropolity Hilariona Makaripolského, obou Bobčevů, St. Stambolova, Momčilových, St. Michajlovského, bratří Todorovů a j., aby bylo jasno, jak se malá Elena zasloužila o kulturně politický život dnešního Bulharska. Nositelé většiny oněch jmen jsou velkostatkáři — „čorbadžijové“, jak Bulhaři obvykle jmenují své boháče a velkostatkáře. Ale je nutno poznamenati, že proti jiným místům bulharským, kde „čorbadžii“ sedláky často jen ziskuchtivě utlačovali, „čorbadžii“ elenského okresu vynikali vždy lidskostí, soucitem s lidem a snahou přispěti jak k blahobytu sedláků, tak k národní osvětě¹. Ostatně Rada Kirkovičová² ve svých vzpomínkách píše, že by bylo vůbec záhodno prostu-

¹ Viz článek A. Protiče: „Elenskitě čorbadžii i těchnata kušča“ („Elenští čorbadžiji a jejich domov“), Sofia, 1925 — ve sborníku „Ilarion Makaripolský, metropolita Trnovský, 1812—1875“). Mnoho zajímavého materiálu o minulosti města Eleny otiskl P. S. Kršovský v serii knížek „Iz minaloto na hrad Elena“, Elena, 1928—1932, čís. I—V. D. S. Minev („Mir“, č. 9627) právem vidí zásluhu P. Kršovského v tom, že ve svých knížkách prokázal, že v době tureckého otroctví „město Elena si uchovalo neporušenost národního vědomí a stalo se v celém Bulharsku slavným svými školami a učiteli a konečně i revolucionáři osvoboditeli, účastníky oddílů („čet“) P. Chitova, Chadži-Dimitra a Ch. Botěva“. Ale stalo se tak nejvíce přispěním elenských „čorbadžijů“, vždy plných vlasteneckého nadšení.

² Rada Kirkovič: „Spomeni“ („Vzpomínky“), Sofia, 1927, str. 47.

dovat úlohu bulharských „čorbadžijů“ v době tureckého panství, poněvadž „čorbadží“ „tehdy byli jedinými advokáty a obhájci bulharského lidu za hrozného a surového režimu tureckého“; a proto dosti povreční úsudek bulharských historiků o „čorbadžijích“ jako o sobeckých ziskuchtivcích bude musit býti přezkoumán a omezen jen na případy, vylučující všechnu pochybnost . . .

Petko Jurdan Todorov¹ patřil také k elenské „čorbadžijské“ rodině: metropolita Hilarion Makariopolský byl jeho děd (strýc jeho matky); otec Petkův, Jurdan Todorov (18/1 1848 — 24/7 1931) po osvobození Bulharska byl guvernérem východního Bulharska a patřil k nejvážnějším občanům svého rodného města; proslulý bulharský satirik St. Michajlovský, Bobčevi a mnoho jiných vynikajících lidí jsou příbuzní Todorovů. Petko Todorov se narodil v Eleně 8. října 1879 jako nejstarší. Z mladších jeho sourozenců jeden (Dr. Christo Todorov) působí nyní jako profesor sociologie na universitě v Sofii, druhý jest diplomatem, sestra (Minka) zemřela 26/7 1910.

Bylo zcela přirozené, že „čorbadží“ Jurdan Todorov mohl dáti a také skutečně dal svým dětem výchovu co možná nejlepší na dobu, kdy se Bulharsko počínalo znovu stavěti do řady kulturních států Evropy. V knihovně svého otce měl Petko knihy bulharské, ruské, francouzské a turecké. Ale zdá se, že ne knihy, nýbrž jiní činitelé měli mohutný vliv na duševní rozvoj budoucího slavného

¹ Musím se zmíniti o zvláštnosti bulharských jmen: jako každý evropský národ i Bulhaři užívají dvojího jména: křestního jména a příjmení nebo jména rodného, na př. Vasil Zlataráký, Penčo Slavejkov a pod. Ale je-li rodinným jménem křestní jméno otcovo, může vnuk vytvořiti své rodinné jméno ne od dědova, nýbrž od jména otcova; na př. děd se jmenuje Ivan Atanasov, syn, řekněme Christo, se může jmenovati i jednoduše Christo Ivanov, i složitěji Christo Ivan Atanasov; vnuk se může jmenovati buď Alexander Atanasov nebo Alexander Christov nebo dokonce Alexander Christo Ivanov. Pravda, v poslední době je patrna snaha stabilisovat rodinná jména podle jmen dědů a pradědů: tak v rodině Jurdan-Todorovových i děti i vnuci se již jmenují Todorovi a ne Jurdanovi. Druhou zvláštností bulharských jmen je užívání hypokoristikon jako jmen normálních, úředních, nejen v důvěrném oslovení: Mitju — od Dimítř, Žečju — od Evžen atd. Je zajímavé, že jména jako Mišu, Želju atd. jsou vlastně vokativy, ale užívá se jich i ve významu nominativním. Srov. P. A. Lavrov: „Obzor . . .“ M. 1893, str. 145.

básníka, a to příroda, bulharská lidová poesie a konečně základní rysy jeho povahy.

Příroda Eleny, tichého a klidného koutku bulharského, byla Iv. Kirilovem vylíčena tak poetickými barvami¹, že by bylo nsnadno ještě něco k tomuto obrazu přidati: byly zde strmé skály, hory pokryté lesy, tajuplné jeskyně i horské říčky a potoky, konečně někde i nivy, které vzdělával pracovitý bulharský sedlák. S klidem přírody harmonoval i život obyvatelů elenského okresu: patriarchální způsob života s jednotvárným během dní, s ustálenými zvyky a tradicemi, nerušenými ani vysokými ideály, ani urputným bojem o život. Právě tak (uvidíme to dále) líčí Petko Todorov život bulharské vesnice ve většině svých prací: vzpomínky z dětských let navždy utkvěly v paměti básníkově a měly mohutný vliv na jeho tvorbu.

Ve svém dětství se Petko Todorov brzy seznámil i s výtvary bulharské lidové poesie: pohádky o lesních žínkách, vílách, upírech, o loupežnících, plných shovívavosti a milosrdenství k chudému lidu, ale ukrutných k boháčům a pod., slyšel Petko již v útlém mládí. Ivan Kirilov, krajan, vrstevník a přítel Petkův z dětských let, vypravuje mnoho o bábě Krase, vesnické stařeně, která ochotně vyprávěla dětem (Petkovi a Ivanovi) různé lidové bajky, povídky a pohádky a má proto zásluhu o zabarvení pozdější literární činnosti Todorova, ba i samého Kirilova; oba totiž s oblibou líčí ve svých dílech život venkovského lidu, přírodu a často i lidové legendy². A tak byla bába Krasa pro Todorova jakousi Arinou Radionovnou: jako tato „ňaňa“ Puškina, tak ona seznámila zase Petka s lidovou poesí, s lidovými pohádkami a písněmi. Kirilov vypravuje, že povídky báby Krasy byly pro Todorova vždy „majákem z rané doby jeho tvorby“³; Todorov byl velmi překvapen, když později zjistil, že tyto povídky nevymyslela Krasa, nýbrž že to byly skutečně lidové výtvary; ale sám uznával, že největším dojmem na

¹ Ivan Kirilov: „P. Jur. Todorov. Biografični nabroski“. Pleven (rok vydání není označen; vyšlo v r. 1920 nebo 1921), str. 7 a j.

² Iv. Kirilov: tamtéž, str. 9—13. V r. 1921 Ivan Kirilov vydal: „Babiny Krasiny prikazki“ („Povídky báby Krasy“) — malý sborník lidových povídek jako četba pro děti.

³ Tamtéž, str. 13.

jeho fantasii působily právě její povídky — víc než to, co četl v národopisných sbornících¹.

Konečně jako k třetímu faktoru duševního rozvoje Petka Todorova musí se přihlédnouti k všeobecnému rázu jeho povahy. Již v dětství vynikal Petko mezi svými vrstevníky měkkostí povahy, přílišnou jemností duše. Také Kirilov vyprávuje, že se Petko při svém chatrném zdraví nemohl zúčastniti zábav vesnických kluků, nemohl s nimi závoditi ani v běhu, ani ve hře míčem; obyčejně se jen díval na dětské hry a vyhýbal se činné účasti: možná, že se obával posměchu, kdyby nebyl při nich dost obratný². Místo zábav sedával Petko raději o samotě (nebo s Kirilovem), díval se na zapadající slunce nebo naslouchal vypravování báby Krasy. Ostatně snivost a jemnost povahy postřehneme u P. Todorova i v jeho dílech a proto svědectví Ivana Kirilova se zdá věrohodné. Mluvím o tom proto, že Al. Balabanov³ v životopise P. Todorova líčí Petka jako vůdce kluků ve hře na loupežníky; jednou prý podle rozkazu Petkova byl jeden „loupežník“ oběšen, a to doopravdy: život mu zachránil někdo z dospělých, jenž se stal náhodou svědkem surového trestu, vykonaného na rozkaz desítiletého Petka. Tento případ jest v rozporu s vypravováním Ivana Kirilova o jemné povaze malého Petka. Ale uvážíme-li, že Kirilov znal Todorova z dětských let, kdežto prof. Balabanov se s ním seznámil až v době vysokoškolských studií⁴ a že Balabanov nevedl pramen své zprávy o „loupežníku“, bylo by možno tento případ (udál-li se skutečně) vysvětliti jediným způsobem, silou poetické fantasie Petka Todorova, který skoro nerozlišoval hru od skutečnosti. Nemůžeme zde tedy předpokládati ani opravdovou surovost, ani klukovské uličnictví.

V roce 1892 absolvoval P. Todorov tři třídy městské školy v Eleně, v r. 1894 se dal zapsati do IV. třídy trnovského gymnasia,

¹ Tamtéž. Podle sdělení prof. Chr. Todorova, když Petko Todorov v posledních měsících svého života ležel těžce nemocný v Lausanne, měl v úmyslu napsati po uzdravení vzpomínky ze svého dětství.

² Tamtéž, str. 8.

³ Krátký životopis P. Todorova od Alexandra Balabanova — viz při vydání spisů Todorovových z r. 1930, str. 8.

⁴ Tamtéž, str. 3.

kde studoval skoro dva roky, avšak s nevalným prospěchem. Příčinou toho bylo, že se Petko stal horlivým ctitelem literatury a oddával se více čtení než školním úlohám. Zvláštní zájem projevil o literaturu ruskou: Puškin, Lermontov, Tolstoj, Korolenko, Turgeněv, Mačtet a j. byli jeho oblíbenými spisovateli; mnoho Puškinových a Lermontovových básní uměl nazpamět. Zároveň, jak tomu obvykle bývá u mladých ctitelů literatury, začal Petko zkoušeti i vlastní schopnost stát se básníkem: nejen že píše verše, nýbrž cítí, že musí posloužiti lidské společnosti jako básník¹. Ale Petkův otec chtěl především dáti svému synovi evropské vzdělání a proto na podzim roku 1896 poslal Petka a jeho mladšího bratra Christa na Lycée National de Toulouse. Avšak ani přísná kázeň francouzské školy neodvrátila Petka od literatury; Petkův dopis Iv. Kirilovovi ze dne 15. X. 1896² svědčí, že i v Toulouse pokračuje Petko v poznávání světové literatury. Petko sděluje svému bývalému druhovi, že čte Mickiewiczze, L. Karavelova, Někrasova, Puškina, Lamartina, Zolu, Daudeta, Molièra, Al. Konstantinova a j. V dopise ze dne 16. III. 1897³ cituje Petko Lermontovovy a Pleščejevovy básně, oznamuje, že četl Gercena, Byrona, Saltykova-Ščedrina a že si předplatil ruský časopis „Russkoje Bohatstvo“; tento dopis jest zvláště zajímavý ještě proto, že je celý psán rusky (a při tom zcela správnou ruštinou): sedmnáctiletý pisatel dopisu se chtěl před Kirilovem pochlubiti svým prospěchem z jazyka ruského!

Od prosince 1896⁴ postřehujeme v dopisech Petkových nový motiv: začíná se zabývat marxismem a stává se (ovšem že jen na krátký čas) stoupencem socialistické myšlenky. Kirilovovi píše, že se stal spolupracovníkem Jaurèsova časopisu „Le progrès socialiste“ a že tam již otiskl několik „Des lettres orientales“. Je nepochybné, že Petka v socialistických teoriích nezaujalo volání k třídnímu boji, nýbrž vylíčení bídy nižších, pracujících tříd; vždyť celá povaha Petkova nebyla povahou bojovníka, nýbrž blouznivce o štěstí a blahu co největšího počtu lidí. A to se velmi brzy potvrdilo: po absolvování lycea v Toulouse Petko, který napsal v té době několik

¹ Ivan Kirilov, op. cit., str. 10—11.

² Časopis „Rodna Mysl“ („Rodná myšlenka“), roč. II, 1922, str. 42.

³ Tamtéž, str. 43—45.

⁴ Tamtéž, str. 43.

povídek se socialistickou (dosti slabou ovšem) tendencí, se vrátil do Bulharska, kde se svým bratrancem Ivanem Bjelinovem¹ začal vydávati časopis „Zakonnost“. Jeden prudký článek v tomto časopise s příkrou kritikou tehdejších bulharských vnitřně politických poměrů byl příčinou, že Petko Todorov byl zatčen a postaven před soud; ale krajský soud v Ruse (Rusčuku) ho osvobodil, poněvadž Petkův přestupek vysvětlil jeho mladistvou lehkomyšlností.

N. Atanasov² píše, že touto aférou získal Petko velkou popularitu: „jméno P. Todorova se vyslovovalo s pocitem nadšení a naděje v jeho budoucí velkou občanskou činnost.“ Ale tato naděje se neuskutečnila, poněvadž Todorov, i když se nesmířil s tehdejšími poměry, zvolil si jinou cestu k službě národu než cestu národního tribuna nebo revolucionáře.

Na podzim r. 1898 Petko Todorov odjel do Švýcarska a dal se zapsati jako posluchač právnické fakulty v Bernu; tam se po prvé setkal s ruskými emigranty. Brzy nato se stává posluchačem slovanské filologie na universitě berlínské. S nadšením a pílí pracuje Todorov nejen v Berlíně, nýbrž i v Lipsku, kde v té době bydlela jeho snoubenka (později, od srpna 1903, manželka, paní Rajna Todorovová) a kde také studoval filologii jeho přítel Alexander Balabanov. Maje za disertační práci vztahy slovanských národů k bulharské literatuře, jezdil Petko do Prahy, do Varšavy, do Lvova. Sebral množství materiálu a napsal důležitou disertaci³, ale nepodařilo se mu dosáhnouti doktorského titulu, poněvadž nechtěl dělati rigorosní zkoušky; mohl pilně pracovati jen tehdy, byl-li nějakou vědeckou otázkou zcela zaujat, ale soustavně se připravovati ke zkouškám z různých, často málo zajímavých předmětů — toho duše básníkovy nebyla schopna...

Již v r. 1900⁴ dostal Petko Todorov pozvání, aby se stal spolupracovníkem časopisu „Mysl“. Tento časopis, mající v čele Penčo

¹ Ivan Bjelinov byl později bulharským ministrem.

² Nikola Atanasov: „Po vrchovetě“. Sofia (rok vydání není označen). Str. 90—91.

³ Bohužel nebyla otištěna. Prof. Balabanov (op. cit., str. 10) vyslovil o ní nadšený posudek jako o skvělé práci.

⁴ Dopis ze dne 2. I. 1900 z Berlína Iv. Kirilovovi („Rodna Mysl“ 1921, str. 366).

Slavejkova a dra K. Krsteva, byl střediskem pokrokové části tehdejších bulharských spisovatelů nebo alespoň hledal nové cesty pro bulharskou literaturu. Po návratu do vlasti zabývá se Petko Todorov literární činností a zároveň je zaměstnán jako tajemník sofijské národní knihovny (od r. 1906 do 1915).

Během posledních 10 let svého života byl P. Todorov několikrát v cizině; tak v r. 1907 ztrávil několik měsíců v Drážďanech; v r. 1910 byl v Paříži při pohřbu své sestry; v r. 1911 tamtéž, kde vystavěl pomník sestře, a na zpáteční cestě se zastavil v Ženevě. Na jaře 1912 byl v Římě a na Kapri; v Římě se setkal naposled s P. P. Slavejkovem, který zemřel v prosinci téhož roku a na Kapri se seznámil s Maximem Gorkým; v r. 1913 ztrávil 3½ měsíce v Rusku a vrátil se do Sofie v říjnu 1913. V květnu 1914 odjel na léčení do Lausanne; poněvadž nemoc (antinomikos) byla těžká a trvalá, vzdal se v r. 1915 úřadu tajemníka sofijské národní knihovny. Skoro dva roky se vlekla nemoc, lépe řečeno umírání. Dne 14. února 1916 Petko Todorov zemřel ve Švýcarsku v Château-Dieu.

Za svého pobytu v cizině Petko Todorov prožil svou Sturm- und Drangperiode a vypracoval svůj světový názor, jehož výrazem byly jeho idyly a dramata. Zvláště bohatý materiál pro poznání rozvoje Petkových názorů máme v hojných jeho dopisech Ivanu Kirilovovi z doby od r. 1899 do 1905. Obsah těchto dopisů je velmi pestrý: nacházíme zde kromě zpráv o chatrném zdravotním stavu Petkově¹ i četná sdělení o tom, co čte² (Strindberga, Ibsena, Brandesa a j.) a co dělá³ v cizině (universita, divadlo, známosti z literárního světa, poznávání literatury francouzské, ruské, ukrajinské, italské a j.). Ale nejdůležitější předměty dopisů jsou: duševní krise Petkova v r. 1899—1900, jeho soudy o literatuře a umění vůbec, zvláště pak o literatuře bulharské, o jejích úkolech a o vlastních výtvorech básnickových.

¹ Na př. dopis z Bernu ze dne 20. VI. 1899 („Rodna Mysl“ 1921, str. 368), z Mnichova 8. X. 1899 (tamtéž, str. 364), z Berlína 2. II. 1900 (tamtéž, str. 455) a 16. II. 1900 (str. 457), ze dne 9. XI. 1901 („R. M.“, 1922) a j.

² Z Berlína ze dne 2. II. 1900 a j.

³ Tamtéž. Viz ještě dopisy z Bernu 5. VII. 1899, z Berlína 19. XI. a 4 XII. 1899 a j. („Rodna Mysl“, roč. I, 1921, str. 227—234).

Zdá se, že se touto soudní aférou začíná duševní krise, kterou prožíval P. Todorov v letech 1899—1900: vyvstala před ním důležitá otázka, co má dělat, aby byl užitečně činným členem lidské společnosti. V té době, kdy ještě ani tennis, ani kopaná, ani jiný druh sportu neznamenal tolik pro mládež jako dnes, zdála se tato otázka skutečně vážnou, zejména pro Petka, který studiem výtvorů ruských, skandinávských a německých spisovatelů vypracoval svůj světový názor, podstatu svých ideálů lidské součinnosti, mravní povinnosti a všeobecného blaha. Zoufalstvím dýše dopis Petkův Ivanu Kirilovovi ze dne 8. října 1899¹: zde Petko sám uznává, že těžké události otlásky jeho duševním stavem, že prožívá hrozné momenty a není schopen činnosti a že by se rozhodl pro sebevraždu, kdyby k ní měl dosti odvahy. Básnické vavříny, kterých již tehdy měl nemálo, zdají se mu květinovými dary pro zemřelého...

Ale na štěstí tato nálada netrvala dlouho, a Petko dosti brzo přichází k závěru, že jeho životní cesta je cestou spisovatele umělce: jeho dopisy počínají býti úvahami o úkolech umění; své vlastní poslání vidí v uskutečňování jich v bulharské literatuře². O sobě a o svých osobních zážitcích již píše méně, ale někde se odděluje od „davu“, od „tlupy“ a nazývá se „aristokratem ducha“ („az po duch sem aristokrat. I tozi aristokratism ne mi pozvoljava da izleza před tlpata, kojeto znači vse jedno da se priravnja s neja“, t. j. „duchem jsem aristokrat a tento aristokratism mi nedovoluje, abych šel před davem: to by znamenalo splynouti s ním“). Podobné projevy plynoucí z romantického názoru, že „básník je vyvolencem nebes, synem nebe a pod.“, nebyly četné; zdravý smysl Petkovi brzy napovídá, že i „aristokrat duchem“ musí jíti pozemskou drahou a proto si musí vytvořiti určitou představu, jak má žíti mezi lidmi a co má dělati. Odtud plynou četné úvahy Petka Todorova o umění, zvláště o literatuře, ve které vidí své povolání, úkol svého životního díla.

Myšlenky a posudky o úkolech a cestách umění, které vyjadřuje Todorov ve svých dopisech, mají většinou ráz všeobecný

¹ Z Mnichova 8. X. 1899 („R. M.“, 1921, str. 364—365).

² Dopis z Wilmerdorfu 22. II. 1901 (tamtéž, str. 280) a z Berlína 16. II. 1900 (tamtéž, str. 457).

a neprojevují mnoho originalnosti, svéráznosti a proto se s nimi nemíním dlouho obírat. Někdy píše o nutnosti svobody tvoření¹, jindy o nutnosti vlivu literatury na více méně inteligentní část společnosti², na jiném místě o spojitosti literatury s životem³; občas protestuje proti tendenci, aby literatura sloužila stranickým úkolům, na př. socialismu⁴, nebo proti takovému způsobu tvoření, který činí z umění druh objektivního vědeckého badání⁵.

Tyto a podobné úvahy a posudky, ač nejsou ani nové, ani příliš originální, jsou zajímavé jen potud, pokud vysvětlují úctu, kterou měl Petko Todorov k literatuře, v níž viděl své životní zaměstnání. Doba pochyb a zoufalství byla brzy překonána a tak jednadvacetiletý až dvaadvacetiletý mladík, který se chce stát důležitým literárním pracovníkem, se zabývá teoretickými úvahami o své příští činnosti.

Pozoruhodná byla i ta okolnost, že mluví-li Todorov o všeobecných úkolech literatury, skoro v každém dopise se obrací k literatuře bulharské a uvažuje o ní s hlediska všeobecných teorií: působily zde bezpochyby i cit vlastenecký i uvědomělé úvahy bulharského spisovatele. Todorov uznává, že za dlouholetého otroctví kultura bulharského národa značně poklesla: až do poloviny XIX. stol. bulharská inteligence neměla jiných zájmů než náboženské; když se Bulharsko stalo samostatným, ocitla se inteligence na rozcestí, poněvadž náboženství již nestačilo novým podmínkám kulturního života, ale inteligence při tom ještě neměla tolik sil, aby mohla rázem založiti kulturu novou. A proto část t. zv. inteligence se počíná zabývati buď politikou (spíše politickými dobrodružstvími) anebo starostmi o obohacení⁶. Petko Todorov soudí, že jediným prostředkem kulturního obrození Bulharska může býti jen literatura; literatura může nadchnouti k velkým činům, může vytvořiti idealismus, může

¹ Berlín 7. VI. 1900 („R. M.“, 1921, str. 277).

² Wilmerdorf 22. II. 1901 (tamtéž, str. 280).

³ Berlín 3. V. 1900 („R. M.“, 1922, str. 134).

⁴ Bez přesného data r. 1900 (tamtéž, str. 135). Viz ještě dopis z Wilmerdorfu 3. IV. 1901 (tamtéž, str. 217).

⁵ Dopis také bez data z r. 1900 (tamtéž, str. 212) a z Wilmerdorfu 3. IV. 1901 (tamtéž, str. 216—217).

⁶ Z Wilmerdorfu 22. II. 1901 („R. M.“, 1921, str. 280).

konečně nahraditi i náboženské zájmy i politisování i ziskuchtivost¹. Tato víra mladého spisovatele ve všemohoucnost literatury byla zajisté poněkud naivní, stejně jako nebylo nijak spravedlivé jeho tvrzení, že bulharští spisovatelé od Vasova až po Kirilova nebyli vůbec umělci, nýbrž pouhými feuilletonisty². Podobné výroky o do-
savadní literatuře si ovšem vysvětlíme horlivostí mladého stoupence nového literárního směru, jehož byl Petko Todorov spoluzakladatelem a vášnivým propagátorem.

Jednou ze základních zvláštností tohoto nového směru bylo sblížení s lidem a proto Todorov často mluví o „bulharské duši“ jako o nevyčerpatelném prameni krásy a duševní hloubky³. Za nejlepší pramen poznání bulharské duše považuje Todorov lidovou poesii: sám s nadšením studuje výtvo-
ry lidové poesie⁴ a radí Ivanu Kirilovovi, aby následoval jeho příkladu. Zároveň mu vysvětluje, že pouhé užívání lidových slov a výroků nestačí a že je nutno prostudovati život lidu a pochopiti jeho duši⁵.

S takovými názory začínal mladý básník svou činnost v bulharské literatuře; toho, co napsal do r. 1900, si nevážil, ba naopak, snažil se na to zapomenouti. Za základ nového směru své literární činnosti má Todorov svou duši⁶: „píši o všem, co mám rád, co se mi líbí,“ vysvětluje svůj výrok a proto pokládá za svou povinnost, aby jeho dílo bylo skutečně ozvěnou těch vysokých, ideálních myšlenek a citů, z nichž se skládal jeho světový názor. Není proto divu, že cítě se odpovědným za svá slova Todorov vždy přísně posuzoval své práce, mnohé z nich nejednou přepracoval a skoro nikdy s nimi nebyl spokojen⁷.

¹ Tamtéž, str. 281.

² Tamtéž. V dopise datovaném „na Velký pátek 1903“ (tamtéž, str. 282), Todorov vyjádřil svůj názor ještě radikálněji: „zmizelo-li by najednou vše, co dosud napsali bulharští spisovatelé, náš národ a jeho potomci by sotva pociťili nějakou ztrátu.“

³ Na př. dopis z Berlína 5. III. 1900 („R. M.“, 1921, str. 215).

⁴ Dopis z Berlína 2. II. 1900 (tamtéž, str. 455). Dopis z r. 1901 („R. M.“, 1922, str. 215).

⁵ Z Berlína 3. V. 1900 („R. M.“, 1922, str. 134).

⁶ Z Berlína 7. VI. 1900 („R. M.“, 1921, str. 277).

⁷ Na př. v dopise z Berlína 24. I. 1905 („R. M.“, 1921, str. 285) Todorov nazývá své výtvo-
ry syrovým, nezpracovaným materiálem. Podobné výroky

Slovem, stojí před námi v r. 1900—1901 mladý bulharský spisovatel, který hledá nové cesty pro bulharskou literaturu, cítí se povoláním posloužiti svou tvorbou svému národu, miluje svůj národ, snaží se pochopiti duši bulharského lidu a konečně má zájem o jazyk a poesii svého národa. Hle, zde máme základy nového období literární činnosti Petka Todorova. Právě toto období učinilo jméno Petkovo slavným; jak se to stalo, vysvětlím v dalším výkladu. Aby bylo jasné to množství a jakost materiálu, s nímž budeme dále pracovati, musím předložit aspoň stručný věcný přehled literární činnosti Petka Todorova.

Literární činnost Petka Todorova se dělí na dvě nestejněměrná období: I. — léta 1897 a 1899, II. — léta 1901 až do jeho smrti (1916); mezi nimi je takřka přechodná doba — rok 1900 (možná i konec 1899 a začátek 1901).

Slyšeli jsme již, že v prvním období Todorov psal „Des lettres orientales“, redigoval časopis „Zakonnost“; kromě toho vydal sbírku veršů (a to dosti nezdařilých): „Skučna lira“¹ a několik povídek na sociální themata: „Ubijec“ („Vrah“), „Konkurs“, „Širomachkinja“ („Ubožáčka“), „Margarita“, „Baj Dragan“ („Pantáta Dragan“), „Miška“, „Tajna“ („Tajemství“), „Ratakinja“ („Služka“) a j.

Ačkoliv mě Petkův bratr univ. prof. Christo Todorov výslovně upozornil, že Petko vyslovil svého času přání, aby se nemluvalo o jeho výtvorech z prvního období, přes toto upozornění a přes nejhlubší úctu, kterou mám k zesnulému básníkovi, dovoluji si porušiti Petkovo přání, ale jen částečně. Nebudu totiž kritisovati každou povídku nebo každý výtvor Todorovův z této doby², nýbrž jenom dvě povídky: to nám postačí k vytvoření správného posudku o celém období.

najdeme i jinde (z Berlína 3. V. 1900 a j.), ba i v deníku 31. XII. 1911, když sláva P. Todorova byla již pevně ustálena.

¹ T. j. „Nudná lyra“: tak uvádí záhavlí této sbírky prof. Balabanov (op. cit., str. 8); ale T. Atanasov („Blgarski pisateli“, díl VI, str. 104) jmenuje tutéž sbírku: „Stichove na skučnata lira“ („Verše nudné liry“); který název je správnější, není možno nyní řešiti, poněvadž později, podle svědectví p. Balabanova (tamtéž), Todorov sám ničil výtisky své sbírky, nebo je i kupoval, aby je zničil, takže se dnes zdá, že tato knížka již vůbec neexistuje.

² Nejslabší povídka je nepochybně „Miška“ („Mysl“, IX. roč., 1899, str. 369—381).

V devadesátých letech XIX. století pronikají do bulharské literatury a života demokratické tendence, které se zčásti podobaly ruskému „narodničestvu“: intelektuálové studují podmínky národního života a určují za svůj cíl pracovati pro národ, buditi jeho uvědomění, starati se o národní osvětu. Bulharští spisovatelé (M. Georgiev, Ant. Strašimirov a j.) líčí ve svých dílech obrazy z národního života a vůbec demokratisují obsah literatury. Této činnosti ve prospěch národa se zúčastnil i Petko Todorov, který v r. 1897—1898 (t. j. jako osmnáctiletý až devatenáctiletý mladík) byl pod silným vlivem¹ K. Rakovského (pozdějšího předsedy rady lidových komisařů Ukrajiny), D. Blahojeva (později vůdce bulharských komunistů) a Janka Sakazova (nyní vůdce bulharských sociálních demokratů). Avšak měkká a neexpansivní povaha Petkova, jak správně praví T. Atanasov², se vůbec nehodila pro úlohu národního buditele; a proto se Petko nestal tendenčním sociálním spisovatelem, nýbrž soucit s lidem zasáhl jeho srdce tak, že ve svých pracích volil skoro vždycky dějiště i osoby z lidového prostředí, z národa, zvláště ze selského života.

Jako ukázkou literárních výtvorů prvního období činnosti Petka Todorova uvádím dvě povídky: „Baj Dragan“ a „Ratakinja“.

Povídka „Baj Dragan“ byla vydána v Trnově r. 1898 jako I. svazek „Malé knihovny“ („Malka biblioteka“). V předmluvě k tomuto vydání se praví, že tento první svazek „jest napsán jedním velmi mladým spisovatelem; ať čtenář sám posoudí, do jaké míry se autorovi jeho výtvor podařil.“ Celá povídka je vypravování vesnického učitele, ke kterému za vánice přišla bosá a špatně oděná jeho žačka s rozkazem svého otce, aby vrátila do školy učebnice a dostala nazpět 4 groše, které zaplatila za knihu. Učitel jde s žačkou k jejímu otci baji (pantátovi) Draganovi, který potřebuje ty 4 groše na kořalku, a domlouvá mu, aby se neoddával pití a nebil své děti. Dragan odpovídá: „Nejsem špatný člověk, ale svět je špatný... přišly zlé časy...“ Poněvadž Dragan (jak sám říká) má těžké pracovní podmínky, musí žít stejně špatně jako v době tureckého panství; vždyť ho „čorbadží“ v svobodném Bulharsku

¹ Iv. Kirilov, op. cit., str. 25.

² Op. cit., str. 104—105.

stejně vykořisťují jako tehdy a jsou stejně bohatí. Po rozmluvě s Draganem se mladý učitel rozhodne pomoci sedlákům, pokud stačí síly jeho i jeho stejně mladého kolegy. Počali tím, že pořídili ve škole čtení pro dospělé; čtení mělo úspěch a když učitel, přeložený do jiné vesnice, se po třech letech náhodou vrátil do svého dřívějšího působiště, našel již při škole večerní školu pro dospělé a knihovnu; dověděl se, že někteří z jeho bývalých žáků navštěvují gymnasium v městě, a konečně mu Dragan sdělil, že se sedláci organisují a že při příštích volbách nebudou již voliti „čorbadžije“, nýbrž „své lidi, kteří vědí o potřebách a tísní sedláků“.

Povídka ovšem byla poněkud naivní — jinošská, ale základní myšlenka a tendence byly průhledné a soucit autorův s chudým lidem byl zcela jasný. Přes tendenční ráz povídky nebyla umělecky zpracována špatně: dialogy jsou dosti živé a konkrétní vylíčení hrůzy zimního večera již předpovídá budoucího mistra přírodních líčení.

V povídce „Ratakinja“ (vyd. v Ruščuku 1898) Todorov zachytil smutný osud děvčete Radky, která byla zaměstnána jako služebná v městě. Radka trpěla v městě steskem a osamocením a proto Mitju, syn jejího zaměstnavatele Chadži-Petrova měl s ní soucit, často s ní čítal a vůbec se staral o rozvoj její duše. Ale snahy idealisty Mitji brzo propadly zkáze: Radka ztratila zájem o četbu, poněvadž se ocitla v moci nových citů, byvši svedena Petrem, Mitjovým bratrem. Když však přišla do jiného stavu, Petrovi rodiče ji jednoduše vyhnali z domu a Petra poslali do ciziny, aby tam pokračoval ve studiích. Radka se usadila v jedné prázdné chalupě za městem, kde z bídy a hladu udusila své novorozeňátko; byla uvězněna a její matka žalem zemřela. V této povídce vidíme jistý sklon P. Todorova k realistickému směru: život nezkušeného vesnického děvčete v městě se mu podařilo vylíčiti zcela pravděpodobně; při tom autor projevil i soucit s Radkou jako s obětí sociální nespravedlnosti. Co se týče stránky umělecké, je tato povídka dosti zdařilá, zejména obrázky z přírody (na př. popis začátku podzimu a j.).

Vůbec povídky prvního období činnosti Petka Todorova sotva zasloužily toho opovrzení, s nímž je později posuzoval sám autor: pravda, někdy nebyly umělecky dokonalé, někdy prozrazovaly životní

nezkušenost mladého spisovatele, ale byly v nich myšlenky o sociální nespravedlnosti, byla tu snaha o pravdu a to vše se zdá pozoruhodné aspoň jako materiál pro charakteristiku osobnosti Petka Todorova v této době¹. Nesmíme zapomenouti, že jsou někdy případy, kdy autor sám pohrdá těmi svými výtvary, jimž se dostává správného pozitivního posudku až mnohem později: stalo se tak, na př. i s Gogolovým „Hansem Küchelgartenem“. Možná, že během času, až bude možno posouditi všechny výtvary Petka Todorova z r. 1897—1899, úsudek o nich bude zníti příznivěji než nyní, kdy víme, že sám autor je neměl rád a nechtěl, aby se o nich mluvilo.

V době přechodné (1899—1900—1901) napsal P. Todorov tyto práce: „Něma veče“ („Už není“), „Nesrětník“ („Nešťastník“) — r. 1899; „Za pravda“ („Pro pravdu“), „Mečkarj“ („Medvědář“), „Za dědo popa“ („Za knězem“), „Kraj zapustělata vodenica“ („U opuštěného mlýna“) — r. 1900; dosti blízké těmto pracím jsou ještě „Delija“ a „Trelli“ (rok tvorby není přesně znám, byly tištěny r. 1902, ale podle obsahu patří do přechodné doby).

Povídka „Už není“ vypravuje o jednom krejčím, jménem Kojčo, který měl špatnou vlastnost — byl karbaníkem. „Něma veče“, t. j. „už není“, to byla věta, která měla hrozný význam pro Kojčovu rodinu: tak říkával Kojčo vždy, když prohrál peníze a nemohl dáti rodině nic na živobytí. Ačkoli nebyl špatný člověk, ačkoli dobře pracoval a měl rád svou manželku a děti, přece každou sobotu, když se hrálo v karty v hospodě, nemohl potlačit svou vášeň a šel tam také. Aby se vyhnul pokušení, dával někdy celý svůj výdělek manželce, ale, jsa podněcován svou vášní, potom zas tajně ženě peníze bral a chodil na karban... Tato povídka, pokud

¹ Zvláště zajímavá v povídce „Ratakinja“ je kresba Mitjovy povahy: zde jasně vidíme autobiografický ráz Mitjovy charakteristiky. Z mládí měl chatrné zdraví a proto se nemohl zúčastniti zábav ostatních dětí. Osamělost ho sblížila s knihami, což mu odhalilo nový svět, zvláště literatura ruská (Mitju se naučil rusky), která roznítla v jeho duši ideály lidskosti a pokroku. Proto Mitju vždy pokládal za svou povinnost býti tam, kde mohl pomoci: založil nedělní schůze lyceistů, nedělní čtení pro dělníky, pořídil knihovnu pro své kamarády; nenechal bez povšimnutí ani jediného případu, kde mohl poraditi, vysvětliti, pomoci; ba byl nápomocen i služebnictvu svého otcovského domu atd. Kdo by nepoznal, že Mitju je sám Petko nebo aspoň ztělesnění Petkových ideálů?

se týče křčení života krejčího, patří ještě k povídkám I. období: Todorov zde podává obrázek ze života a projevuje jistou sociální tendenci. Ale cítí se tu i jiný směr tvorby: detailní analýsa duševního stavu karbaníka krejčího jest důkazem snahy P. Todorova smířiti čtenáře s Kojčem, který je obětí své vášně. Ano, pro svou vášeň se Kojčo málo stará o svou rodinu; ale svědomí ho trýzní a tento slaboch je vskutku člověk nešťastný. Zde se již objevuje cit lidskosti, který později bude převládati v dílech Petka Todorova.

Podobný ráz má i povídka „Pro pravdu“. Autor v ní vypravuje o mladém Petranovovi, který byl jako socialista uvězněn s obyčejnými trestanci, poněvadž vězení nemělo zvláštní oddělení pro vězné politické. Petranov se tu seznámil s jakýmsi Ivanem Gabrovcem, který byl odsouzen na 5 let pro vraždu své ženy. Gabrovec míní, že byl odsouzen „pro pravdu“, totiž neprávem, poněvadž zabil svou ženu pro nevěru. Ale Petranov mu vysvětluje, že on, Gabrovec, je sám vinen svým neštěstím, poněvadž se oženil, sám bohat, s chudým děvčetem, které se za něho provdalo pod nátlakem svých rodičů, ač mělo rádo jiného. Dále Petranov hovoří o tom, že bití, surové zacházení je vůbec špatným způsobem řešení jakýchkoliv konfliktů, zvláště rodinných. Gabrovec konečně uznal, že Petranov mluví pravdu, ale tato pravda měla takový vliv, že se stal záduchivým a konečně se oběsil... Celá povídka je prodechnuta humaností a soucitem s Gabrovcem, který dlouho nemůže pochopiti, proč byl odsouzen do vězení a zda vskutku strádal pro pravdu nebo zda ta pravda byla jen zdánlivá. Povídka jest velmi příznačná pro přechodné období tvorby Petka Todorova: z prvního období vidíme zde obrazy reálného života (obrázky z vězení, rodinné drama Gabrovcovo atd.), druhé období je naznačeno humánní tendencí a pokusem o psychologickou analýsu. Avšak stylové přibližují tuto povídku ještě více prvnímu období.

Povídka „Za knězem“ má již titulek „idyla“ a prozrazuje rozhodnou změnu směru tvoření Todorova. Pravda, autor líčí ještě dosti reálnými barvami vesnický život, ale na první místo již nastupuje kresba ne vnějšího života, nýbrž duševních zážitků Androně, hrdiny povídky. Obsah povídky jest zcela jednoduchý: sedláku Androňovi umírá žena a on musí běžeti pro kněze, aby jí udělil poslední požehnání. V noci, v zimě, když zuří vánice a vyjí vlci,

jde Androň pro kněze a počíná tlouci na vrata knězova domu... Celý význam této povídky je ve vylíčení myšlenek a citů Androňových na cestě pro kněze; ponuré myšlenky jsou v souladu se smutným obrazem přírody¹: zde také je již patrný budoucí ráz prací Petka Todorova, kde obrazy přírody vždy podporují náladu buď samého autora nebo osob, vystupujících v jeho idylách.

Z rozboru těchto tří povídek můžeme vyvodit úsudek o přechodné době tvoření Petka Todorova: je to přechod od temat sociálního obsahu a reálného života k tematům, v nichž je na prvním místě líčení vnitřního dění a v nichž obrazy přírody nejsou jen dekorací děje, nýbrž také jeho součástí a prostředkem k vytvoření potřebné nálady. Musím poznamenat, že z děl předchozí doby jenom tři („Nesrětník“, „Mečkar“ a „Kraj zapustělata vodnica“) byly pojaty do „sebraných spisů“ Todorových; ostatní čtyři nebyly ani autorem ani po jeho smrti zařaděny do souboru Petkových děl, ač dvě z nich („Za dědo popa“, „Delija“) se skoro ničím neliší od ostatních idyl².

V druhém období své literární činnosti psal P. Todorov idyly, dramata a několik prosaických článků (s obsahem literárně kritickým). Právě toto období učinilo jeho jméno slavným, zejména idyly a dramata, kterým věnuji dvě následující kapitoly. Ale mýlil by se ten, kdo by myslil, že lze nyní bezpečně posuzovati toto období tvorby P. Todorova a že lze o něm vysloviti nějaký neomylný závěr. A to z těchto důvodů:

Především neznáme dosud celý obsah literární pozůstalosti Todorovy; není totiž bezpečně zjištěno, bylo-li dáno do tisku vše, co napsal. Na př. v časopise „Blgarska Mysl“ v prosinci 1930, str. 673—679, byla otištěna povídka P. Todorova „Ot jedna dripa“ („Pro jeden hadr“) s poznámkou redakce, že tuto povídku dostala

¹ Stačí uvést aspoň jeden příklad: vesnické komíny v noci na sebe mrkají, aby nerušily okolní klid (str. 617).

² Tištěny byly tyto povídky: „Něma veče“ v časop. „Mysl“, 1899, roč. IX, str. 500—504; „Za pravda“, tamtéž, 1900, roč. X, str. 187—201; 269—277, 327—336; „Delija“, tamtéž, 1902, roč. XII, str. 367—370; „Trelli“, „Blgarska sbírka“, 1902, VIII, str. 523—525; „Za dědo popa“, tamtéž, X, str. 617—619. Idyla „Trelli“ byla důkladně přepracována a vydána v souboru idyl s názvem „Na staroto hnězdo“ („Ve starém hnězdě“).

od paní Rajny Todorovové, vdovy po básniku. Když se ještě 14 let po smrti básníkově objevují v tisku jeho díla, kdoví, nebudou-li se podobná překvapení ještě několikrát opakovati?

Za druhé: co máme považovati za konečný text děl Todorovových? Osoby Todorovovi blízké (jeho bratr prof. Ch. Todorov, Al. Balabanov, Iv. Kirilov a j.) nejednou a svorně svědčí, že Petko své výtvary často několikrát přepracovával. Prof. Balabanov¹ dokonce píše, že má dosud u sebe koncepty přepracování básnickových výtvorů... Nevím, je-li správné, že papíry jednoho z nejslavnějších bulharských spisovatelů jsou v soukromém vlastnictví, kde jim hrozí nebezpečí nahodilé zkázy, ale vím jistě, že podobný způsob úschovy historicko-literárních pramenů nijak nepřispívá vědeckému badání. Jsa stoupencem t. zv. „tichonravovské školy“ ruských slavistů a žákem V. M. Istrina a P. A. Lavrova, nemohu v plné míře sdíleti poněkud pohrdavý názor jednoho z nejslavnějších nynějších českých literárních historiků² na „mikrologii“ v literárním badání. Podle mého mínění je „mikrologie“ nezbytnou etapou „makrologie“: nebylo by snadno posouditi umělecký výtvor a uměleckou osobnost nebo uvésti „slovesné studium v těsnou blízkost psychologie a estetiky“, kdybychom neměli aspoň definitivní text literárního díla. Úkolem mikrologie by právě bylo především stanoviti správný a konečný text a teprv pak bychom se mohli zabývati vyššími úkoly historicko-literárního badání. Ale právě pro mikrologii skoro není místa, když studujeme díla Petka Todorova. Lze ovšem srovnávat texty různých vydání Todorovových děl, ale tato práce bez srovnání tištěných textů s rukopisnými koncepty bude nedokonalá, neboť může dáti jenom částečnou představu o rozvoji tvůrčí myšlenky autorovy. Viděli jsme, že toto mikrologické srovnání dnes ještě není možné, rovněž ještě neexistuje kritické vydání³ děl Petka Todorova, a proto budeme prozatím pokládati za konečný text jeho prací vždy nejpozději tištěný text každého díla.

¹ Op. cit., str. 3. Bezpochyby jsou takové koncepty i v rodině Todorovových i v majetku některých jeho přátel.

² „Lidové Noviny“ ze dne 21. února 1932, str. 9.

³ Takovéto vydání by bylo velmi potřebné a mělo by se uskutečniti ještě nyní, kdy ještě mohou přispěti materiálem, radami a sděleními příbuzní a přátelé Petka Todorova.

Svá díla, zvláště idyly, Todorov obyčejně otiskoval po časopisech a později vydával knižně¹. Budeme-li považovati časopisecká vydání za první, pak vydáním druhým bude vydání z r. 1908—1910 (idyly — 1908, dramata — 1910), t. j. první soubor spisů; vydáním třetím budeme nazývati vydání z r. 1918 (redigované drem Krstevem), čtvrtým — vydání z r. 1922—1923 (díl I. s poznámkou: třetí vydání, 1922, díl II. s poznámkou: druhé přepracované vydání, 1923), pátým — vydání z r. 1930, redigované prof. Al. Balabanovem. Obsahem všech knižních vydání (II.—V.) jsou hlavně idyly; dramata jsou jenom ve vydání II. (1910) a V. (1930). Ani počet ani soubor Todorovových prací v různých vydáních se neshoduje. Tak vydání II. (první knižní) obsahuje 29 idyl, a to: „Orisnici“, „Radost“, „Ovčari“, „Sěnokos“, „Změjno“, „Mečkarj“, „Nad cěrkova“, „Jedna“, „Rajskija ključarj“, „Drěmka“, „Nechranimajka“, „Plěnnika na Kalipso“, „Negova syn“, „Guslareva majka“, „Kasandra“, „Nesrětnik“, „Prikazka“, „Ot prozoreca“, „Sěнки“, „Borba“, „Epilog“, „Konekradci“, „Sokol“, „Kraj zapustělata vodenica“, „Car Simeon“, „Molba“, „Ruka“, „Kogato kokičeto cāfne...“, „Slnčova ženidba“. V tomtěz vydání byla jen tři dramata: „Zidari“, „Samodiva“, „Strachil strašen chajdutin“. Ve vydání IV. (třetí knižní²)

¹ Největší část idyl byla vydána v čas. „Mysl“: 1901: „Mečkarj“, „Kraj zapustělata vodenica“, „Nesrětnik“; 1902: „Delija“, „Rajskija ključarj“ a drama „Zidari“; 1903: „Sěnokos“, „Ruka“, „Radost“; 1904: drama „Samodiva“, idyly: „Drěmka“, „Molba“; 1905: „Slnčova ženidba“, „Prikazka“, drama „Strachil strašen chajdutin“; 1906: „Kasandra“, „Epilog“, „Jedna“; 1907: „Změjno“, „Car Simeon“, „Ovčari“, „Plěnnika na Kalipso“, drama „Prvitě“. V „Blgarska sbirka“ 1902 a 1908: „Trelli“, „Za dědo popa“, „Cěrkva čuka“, „Novo selo“. V „Obščo Dělo“, č. 1, sv. 19: „Borba“. V čas. „Sovřemen Prěhled“: „Pěvec“. V časop. „Náš Život“, roč. I.: „Konekradci“, „Guslareva majka“. Georg Adam („Bulgarische Bibliothek“, Bd. VIII, Petko Todoroff: „Skizzen und Idyllen“, Leipzig, 1919) vydal překlady 14 prací Todorovových, a to „Das neue Dorf“, „Die Mutter des Spielmanns“, „Der Falke“, „Über der Kirche“, „Der Sänger“, „Ein Kampf“, „Pferdediebe“, „Der Bärenführer“, „Schäfer“, „Hexenliebe“, „Unstet“, „Satten“, „Zar Simeon“, „Der Schließer des Paradieses“. Georg Adam od r. 1899 byl osobním přítelem Todorovovým; jeho idyly překládal od r. 1900 do 1904) v něm. časopisech, souborné vydání z r. 1919) a proto texty idyl u Adama pocházejí ze starých redakcí, často přímo z rukopisů.

² O vydání III. (z r. 1918) nelze vůbec mluvit, neboť pro smrt redaktora dra Krsteva nebylo dokončeno, byl vydán jen I. díl; tento I. díl

přibylo 9 nových idyl: „Na staroto gnězdo“, „Spomeni“, „Kamni“, „Jedna pėsenj“, „Selim Chodža“, „Djado Mateja“, „V getsimanskata gradina“, „V ejankata na Nazarjanina“, „Pieta“, celkem tedy 38 idyl. Vydání V. obsahuje jenom 29 idyl a 4 dramata, a to: „Zidari“, „Samodiva“, „Změjova svatba“, „Prvitě“. Avšak některé idyly („Pěvec“, „Novo selo“, „Delija“ a j.) a drama „Nevěsta Borjana“¹, jakož i náčrtek dramatu „V devetija čas“², nebyly pojaty ani do jednoho vydání, nemluvic již o povídce „Ot jedna dripa“ (vyd. v r. 1930) a o výtvorech prvního a přechodného období.

Krátce řečeno, ani v jednom vydání sebraných spisů Petka Todorova nemáme skutečně všechna jeho díla nebo aspoň všechny práce druhého období, totiž ty, kterých se sám autor nezřekl; obraz dosti smutný.

V různých vydáních nacházíme často různý text idyl. Správně píše Todor Todorov³, že „většina idyl Petka Todorova byla třikrát publikována a podle toho jsou i tři redakce. P. Todorov vždycky opravoval a proto i rozdíl mezi redakcemi je dosti značný, zvláště mezi prvními publikacemi v různých časopisech a prvním jejich souborným vydáním v r. 1908“. Ale slova o „značném rozdílu“ se vztahují spíše na styl než na obsah idyl. Podjal jsem se dosti dlouhé a úmorné práce — srovnával jsem totiž texty 1. (časopiseckého) vydání idyl s vydáními knižními — a bylo by skutečně nevítanou mikrologií, kdybych počal podrobně vypočítávati výsledky této práce; stačí jen závěr a několik ukázek. Došel jsem k tomu, že se největší část oprav a změn vztahuje jen na styl idyl („Radost“, „Sěnokos“, „Kasandra“, „Jedna“ a j.); poněkud značnějšími změnami v obsahu se od sebe liší idyly: „Kraj zapustělatata vodenica“, „Trelli“, „Nesrětnik“, „Slnčova ženidba“ a také konce idyl: „Car Simeon“, „Ovčari“, „Epilog“. Pouze jediná idyla, „Ot prozoreca“

bez značných změn byl znovu vydán ve vyd. IV. (dva díly), z nichž I. je opakované vydání z r. 1918, nazývané třetím, a II. díl vydáním druhým, ač obsahuje část idyl z vydání II. a část z I., t. j. časopiseckého.

¹ Viz „Mysl. Literaturen sbornik“, I. 1910, str. 105—130. Drama má poznámku: (München, 1907).

² Časopis „Listopad“, roč. VII. (1925), str. 56—71. Některá dramata („Zidari“, „Samodiva“) byla vydána ve zvláštních výtiscích, a to několikrát.

³ Referát o německém (od G. Adama) překladě idyl P. Todorova („Zlatorog“, roč. I., 1920, listopad, str. 791).

(„Z okna“), byla přepracována v obsahu i stylu skoro k nepoznání: původní text (viz vyd. z r. 1908) byl několikrát rozšířen a změněn po stránce stylistické i obsahové.

Předkládám zde několik ukázek změn textu idyl „Molba“ a „Rajskija ključarj“.

Z idyly „Molba“ („Prosba“):

I. vydání
(časopis „Mysl“, roč. XIV.)
1904, str. 25.):

Тъй била още въ люлка
орисана златна Злата да
викне отъ все сърдце
Страхилова пѣсень, та
сила и младостъ дума по
дума въ една пѣсень да
запѣе... Който нея ве-
черъ я чу на къона се-
данка, той нѣма да за-
брави докато е живъ та-
зи пѣсень, що набликна
къ гълбинитѣ на моми-
но сърдце, емна се надъ
село и възви къмъ юнаш-
кия Балканъ. А невѣмъ
тогазъ казала и златна
Злата на вѣрна си друж-
ка, че кога дигнала очи
на седѣйка да запѣла,
прѣдъ очи ѝ се мѣрналъ
самъ Страхилъ възъ дола
да бѣга — върви да отѣ-
га и завилъ ѝ се ума въ
пустогорье тилилейско...
Какво не я цѣри клета
майка, гдѣ не ходиха
лѣкъ да ѝ дирятъ вѣрни
брата? — На пусто. Ни
захари, ни врачки ѝ
болка проумѣватъ, ни
отъ билка, ни отъ ба-
янье минава...

II. vydání
(z r. 1908, str. 127.):

Тъй била още въ люл-
ка орисана златна Злата
— да викне Страхилова
песень, сила и младостъ
дума по дума въ една
песень да запее. Нея ве-
черъ, който на седянка
я чу, той докато е живъ
няма да забрави тази
песень, що изъ гълбини-
те на момино сърдце из-
бликна, подѣе се надъ
приструвки и закачки,
надъ задрямалото въ гри-
жите си село и се въз-
могна нагоре, тамъ, къмъ
потъмнелите балкани,
еднички която въ този
святъ волни песни слу-
шатъ и проумяватъ...
А невямъ тогава казала
и златна Злата на върна
си дружка, че кога из-
вила гласъ, предъ пре-
мрежените ѝ очи самъ
Страхилъ се мярналъ —
възъ долада бига — вър-
ви да стига. И зави ѝ се
ума по него. Румена роза
при първа слана клюм-
ва, момина худостъ отъ
първа севда крее. — Как-
во не я цери майка ѝ,

IV. vydání
(z r. 1923, díl II., str. 128.):

Тъй била още въ люл-
ка орисана златна Злата
— да викне Страхилова
песень, сила и младостъ
дума по дума въ една
песень да запее. Нея ве-
черъ, който на седанка я
чу, той докато е живъ
няма да забрави тази пе-
сень, що изъ гълбините
на момино сърдце изблик-
на, подѣе се надъ при-
струвки и закачки, надъ
задрямалото въ грижите
си село и се възмогна на
горе, тамъ, къмъ потъм-
велите балкани, еднички
що въ този святъ волни
песни слушатъ и про-
умяватъ... А невямъ то-
гава казала и златна
Злата на върна си друж-
ка, че кога е извила
гласъ, предъ премреже-
ните ѝ очи самъ Стра-
хилъ се мярналъ — възъ
дола да бига върви да
отяга. И потегли я сър-
це по него. Румена роза
при първа слана клюм-
ва, момина худостъ отъ
първа севда крее. Какво
не я цери майка ѝ, лекъ

лекъ де не ходиха да ѝ дирятъ братята! — Напусто. Знахари ни врачки ѝ болка проумяха, отъ баяне не мина...

да не ходиха да ѝ дирятъ братята! — Напусто. Знахари ни врачки ѝ болка проумяха, отъ баяне не мина...

Vydání z r. 1930 (páté) liší se od vydání 4. jen pravopisem, upraveným (a to pouze z části) podle dnešních obecných pravidel bulharského literárního jazyka: „нѣма“, „пѣсень“, „потѣмнѣлитѣ“, „вѣрна“ atd.

Z idyly: „Rajskija ključarj“ („Rajský klíčník“):

I. vydání
(časopis „Mysl“, roč. XII,
1902, str. 467—468):

Доиде най-подиръ и до нея редъ. — Майчина клетва ли я застига, тежъкъ грѣхъ ли оѣ сторила: единъ по единъ да се наредятъ прѣдъ очи ѝ синьои и дѣщери, сама саминка да остане на отариня... Ката вечеръ щомъ плавооки дѣвојки нарамятъ менци за вода, същикасвахъ я приседнала на прага прѣдъ синьото езеро, сѣкашъ се вслушва въ дрѣмливия шепотъ на смарагдовитѣ вълни. Мудно като на сънь се редеше прѣзъ главата ѝ. — Въ неволя и сиромашия не позна тя младостъ —, че не можа да отдѣхне и на стари години. Такъвъ късметъ. Остави я мжжъ ѝ съ орлякъ дѣца — едно прѣзъ друго по-дребни. Не си доѣде, не си доспа, тѣхъ да отгледа. По-

II. vydání
(z r. 1908, str. 39):

Катовощеница, оставена сама да гасне, мжждукаше тя изъ къщи. Ката вечеръ, щомъ девойки нарамятъ кобилци, виждаха я седнала на прага прѣдъ самото езеро, като да се вслушва въ дрѣмливия шепотъ на вълните. Мудно, сякашъ на сънь, презъ тия есенни вечери се редеше всичко презъ главата ѝ. — Въ неволя и сиромашия не позна тя младостъ, па нemoжѣ и на стари години да отдѣхне. Мжжъ ѝ я остави съ орлякъ деца, едно отъ друго по-дребни. Не си доеде, не си доспа, докато ги отгледа... Найголемия ѝ синъ, Петъръ, подрасте и тѣкмо да си земе хлябъ на ръката кривна и той вратъ по чужбина —, не можа да види отъ него помощъ.

(III.) a IV. vydání
(z r. 1922, díl I.,
str. 42—43):

Като вощеница оставена сама да гасне, мжждукаше тя тая есень изъ къщи. Ката вечеръ, щомъ девойки нарамятъ кобилици къмъ извора, виждаха я седнала на прага прѣдъ самото езеро, като да се вслушва въ дрѣмливия шепотъ на вълните. Мудно, сякашъ на сънь, въ тези вечери се редеше нейния животъ въ потъмнялата ѝ паметъ. — Съ неволя и блѣскане не повна тя младостъ, па не можѣ и на стари години да отдѣхне. Мжжъ ѝ я остави съ седемъ деца, едно отъ друго по-дребни. Найголемия ѝ синъ, Петъръ, подрасте и, тѣкмо да си земе хлябъ на ръката, кривна по чужбина —, не можа да види отъ първенецъ помощъ. Па като зеха да ги гонатъ,

драсте Петъръ, тъкмо да си вземе хлѣба на рѣка, старъ бащинъ занаятъ да поднови, и кривна вратъ, пощурѣ по гурбетъ — не можа да видѣ отъ синъ помощъ. А като разпнаха учителя имъ, като ги погнаха, и тя не сѣти мира — да го крие и да му бере грижата. — Не ѝ стигаше туй, ами и родни и съседни единъ прѣзъ други вървахъ на кръчмата да я поджегватъ още повече.

— Непрокопсанъ синъ си родила, думаха едни.

— Дошелъ царство да обръща, свѣтъ да размирява, го коряха други.

Ужъ да се отърве отъ голѣмци, че и на нея да свѣтне прѣдъ очи — дигна се и забѣгна на далечъ да се не връща вече. А като на пукъ трѣгнаха една по друга вѣотъ: тозъ чулъ — тукъ го погнаха, съ камъни щѣли да го притрепятъ; оизи разпрavia: кърджии го срѣщнали еди-гдѣ да се скита немилъ недрагъ докато въ късна полунощъ моренъ пѣтникъ се отби на кръчмата и съ грозни думи ѝ прѣкоси сърдцето. Въ далечна латинска земя царски хора хванали Петра и наредъ съ всички му другари разпнали ги живи на кръсть...

Па като зеха да ги го-нятъ, не сети мира да го крие и да му бере грижата. Не ѝ стигаше туй, ами и роднини и съседни единъ презъ други вървахъ на кръчмата да ѝ натякватъ всеки день:

— Непрокопсанъ синъ си родила, думаха едни.

— Дошелъ святъ да размирява, царство да обръща коряха го други.

Да се отърве и той, че и на нея да светне предъ очи: дигна се и забягна на далечъ — да се не връща вече. Като на пукъ, следъ него трѣгнаха една по друга вестъ. Единъ чулъ, погнаха ги тукъ съ камъни, щѣли да го притрепятъ; Другъ разпрavia: кърджии го орсчнали еди-де си скитаналъ се немилъ — недрагъ —, докато въ полунощъ моренъ пѣтникъ се отби на кръчмата и съ грозна вестъ ѝ прѣкоси сърдцето. Въ далечна латинска земя, царски хора хванали Петра и наредъ съ всички му другари ги живи разпнали на кръсть.

не сети мира да го крие и да му бере страха. Не ѝ стигаше туй, ами и роднини и съседни вървахъ на кръчмата да ѝ натякватъ всеки день:

— Непрокопсанъ синъ си родила, думаха едни.

— Дошелъ святъ да размирява, царство да обръща, коряха, го други.

Невямъ да се отърве отъпогони и вакани, дигна се той —, безъ да ѝ се обади, безъ да го види — забягна далечъ да се не връща вече. Тогава ужъ да я оставятъ и нея, да ѝ поолѣкне колко-годе баремъ... А то като на пукъ, следъ него трѣгнаха една по друга мълви: тозъ чулъ, погнаха го тукъ съ камъни, щѣли да го притрепятъ; оизи разпрavia: кърджии го срѣщнали еди де, скиталъ се немилъ—недрагъ—, докато въ полунощъ непознатъ пѣтникъ се отби на кръчмата и съ грозна вестъ ѝ прѣкоси сърдцето. Въ далечна латинска земя, царски хора хванали Петра и наредъ съ всички му другари ги живи разпнали на кръсть.

Z téže idyly:

Tamtéž, str. 470:

Едвамъ помни той баща си, кога съ лодката го водеше да обикалятъ талиянтъ за риба. Майка му го отхрани и отгледа и все на него се надѣваше — като отрасне ще помогне и на други брата и сестри... И като стегна старата лодка, като си пое хлѣба на ржката, сѣкашъ на всички свѣтна предъ очи. Радаваше се майка му, че ублажаваха радостта ѝ и родни и съседи... Ала учители имъ дойде въ тѣхното село и взе да прави чудеса. Тръгнаха подирѣ му и млади и стари... Той се прѣжали: да умре за Христовата вѣра, защото тамъ бѣше правдата и свѣтлината...

Тамtéž, str. 42:

Едвамъ помни той баща си, когато съ лодка го водеше да обикалятъ талиянтъ за риба. Майка му го отхрани и отгледа и все на него се надяваше: като подрасне да помага и на по-малките. И когато единъ денъ стегна бащината си лодка, кога рече ще му поднови занаята, на всички светна предъ очи. — Ала нали тогава учителътъ дойде въ тяхното село и зе да прави чудеса. Тръгнаха подире му млади и стари. Прежали се и той: защото въ него беше правдата и светлината.

Тамtéž, str. 46—47:

Едвамъ помни той баща си, кога съ лодка го водеше да обикалятъ талиянтъ за риба. Майка му го отхрани и отгледа и все на него се надяваше: като порастне да помага и на по-малките. И когато единъ день взе да стяга бащината си лодка и изъ кѣци пакъ се размириша на смола, кога седна въ кѣта и ве да преплита тукъ-таме изгнилите рибарски мрежи —, рече бащинъ запаятъ ще подновя, на всички светна предъ очи. — Ала нали тогава учителътъ дойде въ тяхното село и ве да прави чудеса! Тръгнаха подире му млади и стари. Прежали се и той: защото в него беше правдата и светлината.

Vydání 5. (z r. 1930) — jako všude — opakuje vydání 4. jen se změnou některých zvláštností a beze všech odchylek v obsahu a stylu. Ale, jak je patrné z předložených tří příkladů, existuje rozdíl mezi 1., 2., 3. a 4. vydáním někdy větší, někdy menší, a to někde ve stylu, jinde v pravopisu, ba někde i v obsahu. Avšak i když jde o rozdíl obsahový, není to nijak důležité pro celkový obsah a zejména ne pro základní myšlenku celé práce. Jedině idyla „Ot prozoreca“ tvoří výjimku. Ovšem příkladů změn bychom mohli uvésti více, ale není toho zapotřebí: taková mikrologická práce ostatně by nám za dnešních podmínek nevyvětlila úplně ani historii textů ani rozvoj tvůrčí myšlenky autorovy. A proto opakuji své stanovisko:

při posudcích o činnosti P. Todorova budu užívatí textu posledního vydání jako základního a konečného.

Odkládaje rozbor idyl a dramát až do dalších kapitol, musím v této kapitole ukončítí přehled literární činnosti P. Todorova aspoň krátkou připomínkou jeho prosaických článků, které, ač nespádají vlastně do mého úkolu (rozbor činnosti literární, t. j. básnické), nelze úplně přejítí mlčením. Nejdůležitějšími z těchto článků (rázu literárního) byly:

1. „Ljuben Karavelov v slavjanskité literaturi“ („L. Karavelov v slovanských literaturách“) — v časopise „Mysl“, roč. XIV, 1904, str. 94—97; obsah článku: přehled činnosti L. Karavelova a poznámky k posudkům o L. Karavelovovi, vysloveným v slov. literaturách.

2. „David Kojhen. Literaturen portret“ („Literární podobizna D. Kojhena“) — v tomtéž časopise, roč. XVI, 1906, str. 548—550: krátká charakteristika D. Kojhena (rázu poněkud informativního).

3. „Aristokratizm — osnovna čerta na Aleka“ („Aristokratizm jako základní rys povahy Alekovy“) — tentýž časopis, roč. XVII, 1907, str. 191—197. Todorov objasňuje duševní aristokratizm slavného bulharského básníka Aleka Kostantinova: byrokratický (vojenský a civilní), stejně jako kapitalistický aristokratizm sám Aleko odsoudil a odmítl, ale Todorov mluví o aristokratizmu duševním, t. j. o šlechetnosti a vznešenosti ducha, a několika fakty ze života Alekova potvrzuje, že skutečně byl takovým „aristokratem ducha“.

4. „Tolstoj v Blgarija“ („Tolstoj v Bulharsku“) — tentýž časopis, roč. XVII, 1907, str. 1—15. Tento článek je velmi důležitý, poněvadž zde Todorov vypravuje o významu (ba i vlivu) Tolstého na sebe sama. V I. kapitole autor mluví o pobytu Tolstého v Sili-strii (v době Krymské války) a domnívá se, že dojmy z té doby měly vliv na román „Vojna a mír“; připomíná také poměrně vzácné styky Tolstého s Bulhary. Pozoruhodná je myšlenka kapitoly II., že bulharská národní povaha nemůže přispívati k rozšíření učení L. Tolstého v Bulharsku. Nejzajímavější však jest kapitola III., v níž Todorov mluví o svých osobních vztazích k doktríně Lva Tolstého. Jeho vzpomínky na díla Tolstého spadají až do doby

jeho studií ve Francii. Todorov byl tehdy ve věku, kdy člověk hledá rozřešení mravních otázek a tvoří si světový názor pro celý život. Todorov kajícíně doznává, že s počátku hledal odpověď na životní otázky ve francouzských naturalistických románech přes odpor, který cítil k špatným, ba i nemravným stránkám života, které zobrazovaly. Avšak tato četba mu nedala zadostiučinění; naopak, quasi vědecký ráz těchto románů ho přivedl k skoro úplnému zoufalství. Náhodou se mu v tu dobu dostaly do ruky romány L. Tolstého a on náhle pocítil, že v nich jest pravda: přirozenost a jednoduchost na jedné straně, humanita a rovnost na druhé. Člověk a jeho vnitřní, duševní život — na prvním místě; vše ostatní — životní dílo, práce, záležitosti a zaměstnání — nemá významu před hlavním, t. j. v srovnání s duchem člověka, s problémem ducha. Ovšem i vnější svět má svůj význam, ale nikdy nemůže nahraditi vnitřní, ba i více: „kde na prvním místě stojí vnější svět, tam mizí i Bůh i člověk a vše, co dává člověku jakoukoli cenu...“.

5. Přednáška o A. I. Hercenovi. (Přednášky o Hercenovi od P. Todorova a Ivana Kaliny, Sofia, 1910, vydalo rusko-bulharské sdružení). Tuto přednášku měl Todorov 2. února 1910 v den čtyřicátého výročí smrti A. Hercena: jest to povšechný náčrtek činnosti A. Hercena, t. j. úvodní slavnostní řeč obyčejného jubilejního rázu.

6. „Stichijata na chudožnika“ („Živel umělce“) — posmrtný článek v časopise „Zlatorog“, roč. II, 1921, str. 317—325. Od té doby, co existuje svět, praví zde Todorov, „umělci měli vždy jediný předmět pro svá pozorování a úvahy: širošířý boží svět. A od téže doby všichni umělci měli jediného mistra — nejvyššího stvořitele, od něhož se učili a jehož se snažili napodobiti. Vysvětlení nejhlubších tajemství světa jest věčným úkolem každého umělce.“ Nebylo ovšem mnoho takových umělců, jejichž duše by mohla obsáhnouti celý svět a proniknouti až do hlubin tvoření. Z takových si Todorov nejvíce váží Homéra a Tolstého. Nadšený, dokonce i značně přehnaný posudek o činnosti a nadání Tolstého tvoří větší část článku. Ač Todorov vidí v Tolstém ideál umělce, ba i trochu neopatrně srovnává Tolstého se stvořitelem světa, nutno uznati, že se z celé činnosti Tolstého Todorov skoro výjimečně zabývá silou jeho uměleckého nadání a mravním vlivem na čtenáře.

Ještě musím podotknouti, že skoro každý kritický článek Todorovův vyniká značnou subjektivností (zejména mluví-li o Tolstém); není zde přísné vědecké objektivity tak nezbytné u vědce, literárního historika a kritika. Petko Todorov byl básníkem a básnický duch je patrný v každém jeho prosaickém článku . . . Ale jest již nejvyšší čas, abychom přistoupili k rozboru Todorovových básnických děl — idyl a dramát.
